

Литература.

1 Мацевитый Ю.М. Участие инновационных структур в решении экономических и экологических проблем региона / Ю.М. Мацевитый, В.В. Соловей, А.А. Тарелин / Научно-производственный журнал «Экология и промышленность», № 1. – 2013. – С.9-15.

2. Мацевитый Ю.М. Интегрированные технологии - методологическая основа индустриального симбиоза / Ю.М. Мацевитый, В.В. Соловей, Т.В. Воловина / «Экология и промышленность». – № 2(3) .- Харьков. – 2005 - С. 23-26.

3. Гриценко А.В. Роль іноваційних технологій індустріального симбіозу в вирішенні проблеми техногенної безпеки територіально-промислових комплексів / А.В. Гриценко, В.В. Соловей // Сб.научн.тр. Харьковского національного автомобильно-дорожного университета «Вестник». – Харьков. – Вып. 4. – 2010. – С. 25-29.

4. Товажнянский Л.А.. Интегрированные энергосберегающие теплотехнологии в стекольном производстве / Л.А. Товажнянский., В.М. Кошельник, В.В. Соловей // Харьков: НТУ «ХПИ». – 2008. – 628 с.

5. Повышение энергоэффективности работы турбоустановок ТЭС и ТЭЦ путем модернизации, реконструкции и усовершенствования режимов их эксплуатации / Ю.М. Мацевитый, Н.Г. Шульженко, В.В. Голощатов и др.: Под общ. ред. ак. Ю.М. Мацевитого; НАН Украины, Институт проблем машиностроения. – Киев: Наук. думка, 2008. – 366 с.

6. Владимирова О.Н. Технологические платформы как коммуникационный инструмент реализации финансового потенциала российской экономики / О.Н. Владимирова, О.Ю. Дягель // Корпоративные финансы. – 2012, №2 (22). – С. 71-79.

УДК 330.356:631/635

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ ТА ДИНАМІКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЇЇ СУБ'ЄКТІВ

**КРАСНОРУЦЬКИЙ О.О., Д.Е.Н., ДОЦЕНТ,
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ІМ. П. ВАСИЛЕНКА**

В статті розглянуті концептуальні засади впливу заходів державного регулювання сільськогосподарського виробництва та аграрного ринку на динаміку конкурентоспроможності товаровиробників. Обґрунтовано напрями підвищення конкурентоспроможності та ефективності сільськогосподарського виробництва та функціонування аграрного ринку в контексті розвитку системи державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

The concept principles of agricultural production and agrarian market state regulation influence to the AG-producers competitiveness are considered in the article. The main directions of AG-producers competitiveness and efficiency growth in the context of agricultural production state support are grounded.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Створення умов для розвитку та підтримання конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на внутрішньому ринку є центральною проблемою в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави в сучасних умовах. Основними перешкодами в забезпеченні конкурентних переваг залишаються характер відтворювальних процесів в аграрному секторі економіки та хаотичний характер функціонування системи державної підтримки доходів товаровиробників. При цьому політиці управління конкурентоспроможністю продукції, що провадиться товаровиробниками, притаманний стохастичний характер з переважним застосуванням цінових важелів забезпечення обсягів продажів та майже повною відсутністю будь-якої диференціації маркетингового інструментарію. Безумовно, така ситуація зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами, до складу яких можна віднести високий ступінь стандартизації сільськогосподарської сировини, недосконалість маркетингової інфраструктури ринку, характер конкурентної ситуації на ринку виробника, що наближається до ринку моносонії, та багато інших.

Проте, як свідчить світовий досвід та очевидні негаразди в забезпеченні стабільної ефективної діяльності вітчизняних аграрних товаровиробників, ключовим фактором все ж таки залишається функціонування системи державної підтримки доходів аграрних товаровиробників незалежно від прийнятої її моделі. При цьому саме за рахунок раціонального використання ресурсів підтримки можна створити досконалу систему комплексного забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції навіть в умовах інтенсифікації участі України в процесах світової економічної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням проблеми функціонування аграрного ринку України займається широке коло науковців, серед яких доцільно виділити праці П.Т. Саблука, В.Я. Амбросова, Ю.Е. Губені, П.М. Макаренка, Б.К. Суїханова, С.Р. Камінової, Є.М. Кириллока, О.М. Шпичака, Н.В. Сеперовича, В.В. Зіновчука та інших авторів. Проблеми формування раціонального конкурентного середовища на ринку товарів і послуг традиційно розглядаються в дослідженнях вітчизняних і закордонних вчених-економістів. Дослідженням природи конкуренції та формування конкурентоспроможності суб'єктів економічної

активності суб'єктів, структур і галузей економіки присвятили свої праці такі вчені, як М. Портер, Д. Росс, Й. Шумпетер, Л. Качаліна, І. Піддубний, П.Т. Саблук, А. Піддубна, В. Краснов і багато інших. Дослідженням регулювання функціонування аграрної сфери присвячені дослідження таких авторів, як О.М. Могильного, Т.О. Остапко, В.М. Онегіної, Б.М. Пасхавера, П.Т. Саблука та інших [1-9].

Дослідження вказаних авторів характеризується більш ніж глибоким розглядом більшості аспектів функціонування аграрного ринку та його суб'єктів, високим рівнем структурованості та обґрунтованості наукових результатів. Проте, в сучасних умовах поглиблення інтеграційних процесів на міжнародному рівні, на наш погляд, питання формування та розвитку конкурентної ситуації в контексті забезпечення ефективної діяльності виробників агропродовольчої продукції вимагають додаткового пророблення та систематизації.

Формулювання цілей статті. Вирішення завдань даного дослідження передбачає вивчення характеру впливу заходів державного регулювання на формування пропозиції аграрної продукції на внутрішньому ринку.

Виклад основного матеріалу. Більшість розвинутих країн світу, функціонування економіки яких характеризується суттєвою присутністю на світовому ринку агропродовольчої продукції, широко застосовують заходи державного регулювання аграрної сфери, спрямовані, в першу чергу, на підтримку експортного потенціалу аграрних галузей та забезпечення ефективного функціонування виробників продукції. Проблема ролі держави в економічному житті суспільства займала вагоме місце в наукових дослідженнях з часів становлення держави. Незважаючи на тривалу історію питання про державне регулювання економіки, і в сучасній економічній науці, та її політиці, дане питання є гостро дискусійним. Кризь призму сучасних реалій переглядаються напрямки й обсяги державного впливу на економічне життя суспільства, конкретизуються цілі, засоби та інструменти такого впливу.

Стратегічними цілями державної аграрної політики наразі визначені: гарантування продовольчої безпеки держави; перетворення аграрного сектору у високоєфективний, конкурентоспроможний на внутрішньому й зовнішньому ринках сектор економіки країни; збереження селянства як носія української ідентичності, культури й духовності нації; комплексний розвиток сільських територій і вирішення соціальних проблем села.

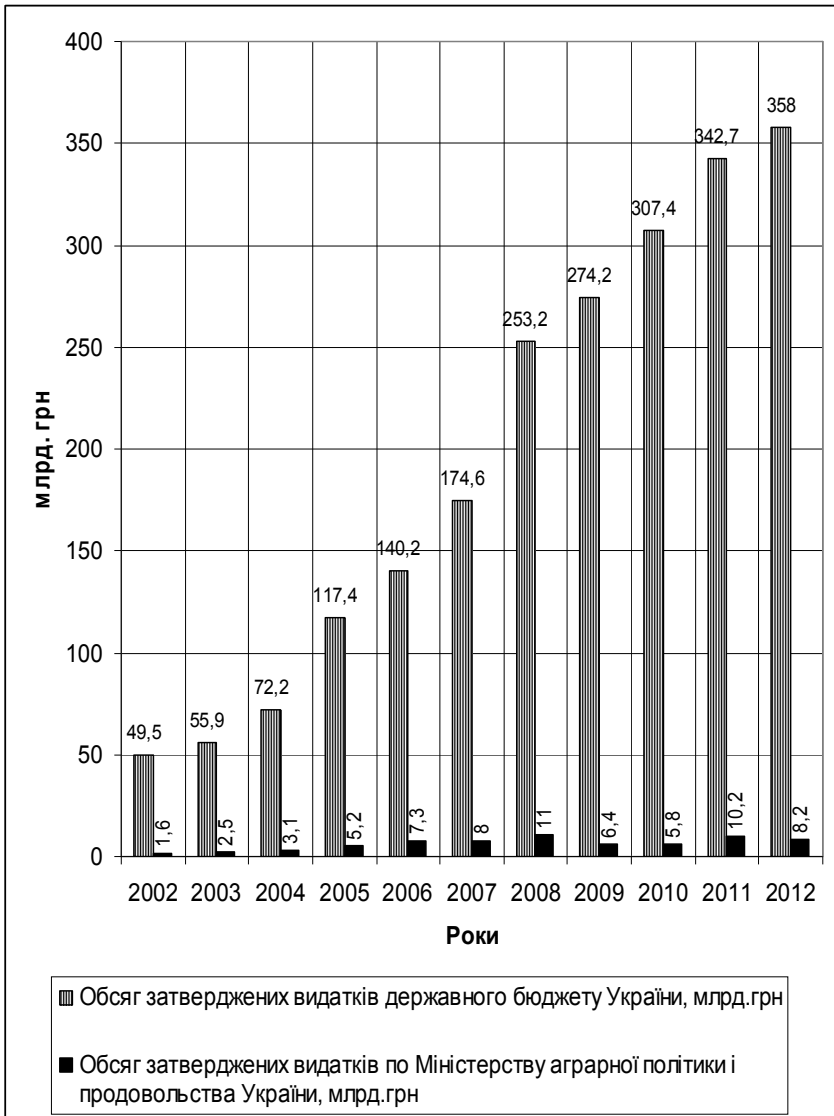

Рис. 1. Видатки Міністерства аграрної політики та продовольства України в порівнянні з видатками Державного бюджету України*

* за даними Мінагрополітики України

Важливою складовою державного регулювання сільського господарства в Україні стала його бюджетна підтримка. В останні роки фінансувалося більш 20 бюджетних програм. Особлива увага в останні роки приділяється створенню оптових ринків, розвитку тваринництва й систем зрошення. Обсяги бюджетного фінансування сільського господарства через Міністерство аграрної політики й продовольства в Україні наведені на рис. 1.

Звертає увагу нестабільність обсягів бюджетного фінансування сільського господарства. Так в 2008 р. було передбачено виділити Міністерству аграрної політики України з Державного бюджету України 11,0 млрд. грн., а в 2009 – тільки 6,4 млрд. грн, в 2010 - 5,8 млрд. грн., трохи збільшилося фінансування бюджетних програм для сільського господарства в 2011 р. до 10,2 млрд. грн., але в 2012 р. воно знову трохи скоротилося до 8,2 млрд. грн (із цього обсягу коштів товаровиробникам виділяється близько 40%).

Важливою складовою державної підтримки аграрних товаровиробників в Україні залишається зменшення фіскального навантаження, зокрема, податкові пільги за податком на додану вартість. Результати вартісної оцінки зазначеної складової є порівняними за розміром із прямими дотаціями. У регулюванні цін на сільськогосподарську продукцію в Україні передбачені мінімальні й максимальні інтервенційні ціни, Аграрний фонд проводить операції як по формуванню державних резервів, так і по впливу на ринкову кон'юнктуру.

Основою формування господарських ланцюгів на ринку агропродовольчої продукції є функціонування ринку сільськогосподарської сировини, як об'єктові компоненти подальшої переробки та виробництва продовольчих товарів. При цьому достатньо обмежений перелік видів аграрної продукції є ефективним для виробництва та реалізації без застосування певного регулюючого впливу з боку держави, який може носити тарифний або нетарифний характер, бути системним або несистемним, проте, незалежно від цього мати на меті підвищення для виробника ефективності оперування на ринку з певним видом продукції. Прикладом цього, зокрема, може служити досвід регулювання доходів виробників, що утворюються при виробництві та реалізації продукції в США. Ця держава посідає провідне місце у світовому виробництві молока, сорго, сої, кукурудзи, м'яса птиці, м'яса ВРХ. При цьому обсяг прямої державної підтримки аграрних товаровиробників, що провадиться Департаментом сільського господарства США є найбільшим в світі.

Слід зазначити, що виробництво таких стратегічно важких для внутрішнього споживання та експорту цієї країни видів аграрної продукції, як соєві боби та зерно кукурудзи у вільних економічних умовах було би невіддільним американським фермерам вже протягом більш ніж 20 років. Проте, державна політика в сфері регулювання доходів виробників спрямована не тільки на підтримання певних обсягів виробництва, що були досягнуті, а й на розвиток цих напрямів товарної спеціалізації виробників та розширення експорту цих видів продукції. При цьому прямі державні дотації, що провадяться у вигляді цінкових компенсацій фермерам сягають 45 % ринкової вартості цих видів продукції рослинництва.

Багато в чому подібна картина спостерігається і в європейських країнах. Спільною рисою заходів, що спрямовані на підтримку доходів аграрних товаровиробників в розвинутих країнах, є їх спрямованість на збереження галузей, що відповідають критеріям національної ідентичності внутрішнього виробництва, а також на формування і розвиток експорту продукції з метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного виробництва. Саме такої стратегічної системності і не вистачає українській політиці підтримки сільськогосподарського виробництва.

Ми повністю підтримуємо позицію В.М. Онегіної, що до цього часу відсутня цілісна концепція побудови системи державного регулювання цін і доходів сільськогосподарських виробників у вітчизняній економіці, яка б враховувала ресурсний потенціал аграрного виробництва країни, сучасний стан його економічного механізму, особливості інституціонального середовища, тенденції глобалізації та посилення ролі міжнародних організацій у регулюванні зовнішньоекономічних зв'язків, та яка б стала чинником сталого розвитку аграрного сектору, структурних та інноваційних зрушень в АПК, гарантування продовольчої безпеки [07, с. 14].

Український агропромисловий комплекс функціонує в умовах, що дозволяють стабільно та планомірно нарощувати його конкурентоспроможність. Аграрні підприємства здатні виробляти сільськогосподарську продукцію, в першу чергу, продукцію рослинництва, що перевищує за своїми якісними показниками кращі зарубіжні зразки. Умови для цього, як це не парадоксально, закладені довготривалою економічною кризою та її руйнівними наслідками, що торкнулися, передусім, стану фінансового забезпечення сільськогосподарського виробництва, а саме на 70 % площ земельних угідь сільськогосподарського призначення протягом більш ніж

15 років не вносилися повні дози мінеральних добрив та засобів хімічного захисту рослин, що створило агротехнологічні умови, необхідні для виробництва якісної аграрної продукції органічного походження. Тобто, на сьогоднішній день, найраціональнішим шляхом було б використання цих наслідків кризових явищ в якості засобу формування товарної стратегії підприємств галузі та, відповідно, зміцнення їх конкурентних позицій.

Проте, сучасна доктрина розвитку вітчизняного агропромислового комплексу спрямована на нарощування обсягів виробництва продукції без врахування можливостей використання вказаних переваг, а лише за рахунок використання запозичених інтенсивних та інноваційних технологій або, що частіше, їх фрагментів. При цьому фактично нехтуються екологічні, агрономічні та технічні наслідки застосування такого підходу. До того ж некомплексне використання запозичених зарубіжних технологій або використання їх окремих фрагментів дозволяє досягти лише часткового та недовготривалого ефекту у вигляді підвищення урожайності та економії виробничих витрат.

В цілому позитивні результати діяльності вітчизняного агропромислового комплексу забезпечуються підвищеною ефективністю виробництва продукції рослинництва та переробки сільськогосподарської сировини. При цьому занепад тваринницької галузі сприяє побудові неефективної структури аграрного сектора економіки, функціонування якої матиме непередбачені наслідки екологічного, соціального та економічного характеру. Це пояснюється, в першу чергу, тим, що найбільшою трудомісткістю відзначаються технологічні процеси саме у тваринництві, що, відповідно, визначає структуру зайнятості сільського населення. Тобто демографічні проблеми українського села мають в якості свого економічного підґрунтя саме зміни галузевої структури агровиробництва. До того ж, структурні зрушення в аграрному секторі, які призводять до згортання тваринницької галузі спричиняють агрономічні та агроекологічні порушення у відтворенні земельних ресурсів через брак органічних добрив. Нарешті, держава все більший мірі опиняється в умовах продовольчої небезпеки в частині забезпечення внутрішнього споживання продукції тваринництва (зокрема, рівень самозабезпеченості економіки м'ясною продукцією не перевищує 70 %).

Результати раніше виконаних нами досліджень доводять, що основною передумовою забезпечення конкурентоспроможності

вітчизняної сільськогосподарської та продовольчої продукції є досягнення більш високої концентрації капіталу в аграрному секторі економіки. Вирішення цього завдання є, на сьогоднішній день, основним шляхом створення умов для виробництва якісної сільськогосподарської сировини, продуктів її переробки та продукції харчової промисловості при оптимальних витратах та в потрібних обсягах, які б забезпечували продовольчу безпеку держави.

Рівень концентрації капіталу в галузях вітчизняного сільського господарства в десятки разів нижчий за аналогічні показники переробної сфери агропромислового комплексу та харчової промисловості, а також сфери обігу ринків сільськогосподарської та продовольчої продукції. Дана обставина гальмує розвиток процесів олігополізації аграрних ринків на рівні товаровиробника та унеможливає отримання високих результатів від реалізації процесів горизонтальної інтеграції та кооперації сільськогосподарських виробників. Така ситуація не сприяє розвитку конкурентоспроможності продукції вітчизняного агропромислового комплексу та призводить до посилення конкурентної боротьби між постачальниками вітчизняної та імпортованої продукції на внутрішньому ринку, а також є причиною повільного розвитку експортного потенціалу українських виробників продовольчої та аграрної продукції. При цьому заходи з підвищення рівня концентрації капіталу у виробничій сфері агропромислового комплексу, а отже створення економічного підґрунтя для створення вагомого конкурентного потенціалу галузей, можуть бути реалізовані лише на основі вертикальної інтеграції та застосування прийомів, що сприятимуть більш повному переливу торговельного капіталу у сферу виробництва. Слід зазначити, що вирішення зазначених завдань неможливе без комплексного використання заходів в сфері державної підтримки сільськогосподарського виробництва саме через його об'єктивні технологічні та сезонні особливості, а також стратегічне значення цього сектора вітчизняної економіки для забезпечення безпеки держави.

В умовах недофінансування державних цільових програм підтримки сільськогосподарських товаровиробників виникає ризик не тільки зрушень в структурі та масштабах виробництва в вітчизняному агропромисловому комплексі, а й ставиться під загрозу навіть існування певних галузей, зокрема, тваринництва. При цьому існує суттєве розшарування аграрних товаровиробників за рівнем ефективності своєї діяльності та, відповідно, фінансовим станом, яке,

до речі, буде поглиблюватися, не дозволяє ефективно провадити процеси горизонтальної інтеграції та кооперації з метою збільшення концентрації капіталу в галузі.

Вітчизняні виробники аграрної продукції ведуть свою збутову діяльність у достатньо складних умовах вітчизняного ринку, який є олігополізованим на рівні маркетингових посередників та таким, що наближається до ринку моносонії на рівні виробника. При цьому розвиток процесів олігополізації на рівні безпосередніх товаровиробників на сьогоднішній день не є можливим. Отже, для забезпечення ефективної поточної діяльності виробникам необхідно або збільшувати масштаб виробництва, або вирішувати проблему створення великих партій стандартної продукції, або встановлювати довготривалі прямі зв'язки з переробними підприємствами та крупними посередниками, тобто змінювати свою позицію в структурі каналів розподілу продукції, що сформувалися на ринку.

Домінування інтересів суб'єктів сфери обігу на ринках аграрної продукції та продовольства призводить також до неефективності заходів зі стимулювання горизонтальних інтеграційних процесів в сільському господарстві України, а також заходів з прямого державного регулювання цін та доходів товаровиробників. На нашу думку, виходом з зазначеної ситуації є застосування регулюючих заходів, спрямованих на стимулювання більш повного та контрольованого переливу торговельного капіталу до сфери виробництва, як у вигляді оборотних коштів товаровиробників, так і у вигляді інвестицій. При цьому практичний досвід свідчить про високу результативність лише інтеграційних процесів вертикального характеру. Вертикальні інтегровані структури автоматично функціонуватимуть на більш високих рівнях маркетингової інфраструктури ринків продовольства та сільськогосподарської сировини, в першу чергу, через можливість формування суттєвих обсягів стандартної продукції.

На нашу думку, головні напрями створення вертикальних інтегрованих структур в агропромисловому комплексі мають ґрунтуватися на вирішенні проблем зберігання аграрної продукції (з метою запобігання негативному впливу сезонних цінових коливань), технологічного зростання підприємств аграрного сектора (інвестицій у розвиток матеріально-технічної бази та техніко-технологічного забезпечення виробництва продукції), реставрації тваринницької галузі в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави та збалансованого розвитку аграрного виробництва.

Висновки. Основною передумовою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської та продовольчої продукції є використання існуючих переваг екологічного та агротехнічного характеру за умови досягнення більш високого рівня концентрації капіталу в аграрних галузях. При цьому виключати заходи державного регулювання доходів аграрних товаровиробників не є раціональним та можливим, передусім через домінування на внутрішньому ринку агропродовольчої продукції інтересів суб'єктів, що не здійснюють виробничу діяльність. За таких умов, найбільш доцільним є застосування інтегрованої політики держави в сфері регулювання доходів товаровиробників, адже лібералізацією та застосуванням виключно економічних методів забезпечити можливості впливу на конкурентну ситуацію з боку виробників продукції неможливо.

Література.

1. Амбросов В.Я. Зібрання наукових праць. Т. 5 Економічні умови відтворення сучасних агроформувань. / В. Я. Амбросов. – Х.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 477 с.
2. Бородіна О.М. Коригування політики державної підтримки сільського господарства України / О.М. Бородіна, О.М. Могильний // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 55–61.
3. Губені Ю. Регуляторна політика в Україні: від реформи до практики / Ю. Губені // Економіка України. – 2006. – № 3. – С. 33–39.
4. Єранкін О.О. Вплив аграрної політики на маркетингову діяльність підприємств АПК в Україні / О.О. Єранкін // Економіка АПК. – 2008. - № 6 – с. 29 – 39.
5. Кваша С.М. Наукові підходи до регулювання аграрного ринку / С.М. Кваша // Економіка АПК. – 2006. – № 7. – С.42-45.
6. Могильний О.М. Регулювання аграрної сфери [монографія]. / Олексій Миколайович Могильний. - Ужгород: ІВА, 2005. - 400 с.
7. Онегіна В. М. Державне регулювання цін і доходів аграрних товаровиробників [монографія]. / В. М. Онегіна. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 590 с.
8. Пасхавер Б. Ціни виробництва і споживання продовольчого ринку / Б. Пасхавер // Економіка України. - 2007. - № 12. - С. 51-61.
9. Саблук П.Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2007. - № 2. – с. 3-10.